

УДК 658:338.242.2

**ДЖЕРЕЛА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ****Шандова Н.В., д.е.н.***Херсонський національний технічний університет*

Конкурентоспроможність підприємства базується на якості, швидкості прийняття рішень, технічній перевазі, обслуговуванні й диференціації продукту і визначається тим, наскільки його внутрішній потенціал здатний відобразити потреби існуючого ринкового середовища й можливості його розвитку. У зв'язку з цим потребують визначення ті фактори, що є джерелами можливостей, впливають на конкурентоспроможність та є основою конкурентних переваг підприємства. У статті запропоновано визначення категорії «конкурентоспроможність підприємства» яке визначає початкові умови формування й реалізації конкурентоспроможності підприємства, а також дозволяє менеджменту компаній більш чітко ідентифікувати базовий стан конкурентоспроможності й планувати заходи для її підвищення. Автором визначено джерела забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств. Окреслено комплекс проблем, вирішення яких є необхідною умовою для підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність, фактори виробництва, розвиток, управління

UDC 658:338.242.2

**THE SOURCES OF PROVIDING THE COMPETITIVENESS FOR
INDUSTRIAL ENTERPRISES****Shandova N., Dr. of Econ. Sc.***Kherson National Technical University*

The author believes that the concept of «competitiveness of enterprise» is founded on the quality and speed of decision-making process, as well as on technical advantages, service and product differentiation. It is determined by the enterprise's inner capacity and its ability to reflect the necessity of market environment and potential of its development. Hence the factors which are sources of opportunities, base of competitive advantages and which influence on competitiveness directly, must be investigated. The definition of category «competitiveness of enterprise» has been proposed in the article. It determines the initial conditions to forming and implementation the factors of enterprise competitiveness and also allow to company

management to identify sharply the base level of competitiveness and to plain the steps for it improvement. The author has determined the sources of providing the competitiveness for Ukrainian industrial enterprises. The complex of tasks, resolving which might be the conditions to competitiveness increasing, has been elaborated.

Keywords: enterprise, competitiveness, factors of production, development, management

Актуальність проблеми. Однією з надважливих проблем функціонування й розвитку промислових підприємств є забезпечення довгострокового стійкого підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Проблема підвищення конкурентоспроможності здобуває особливу гостроту, коли на тлі політичної кризи відбуваються зміни традиційних ринків збуту, що особливо актуально для промислових, і зокрема для машинобудівних підприємств, для яких російський ринок був основним, а конкурувати на ринках в інших високорозвинених країнах, наприклад країнах ЄС, де власні виробники отримують переваги на ринку, їхні інтереси всіляко захищаються, дуже складно.

Конкурентоспроможність підприємства базується на якості, швидкості прийняття рішень, технічній перевазі, обслуговуванні й диференціації продукту і визначається тим, наскільки його внутрішній потенціал здатний відобразити потреби існуючого ринкового середовища й можливості його розвитку. У зв'язку з цим потребують визначення ті фактори, що є джерелами можливостей, впливають на конкурентоспроможність та є основою конкурентних переваг підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Питання аналізу факторів формування конкурентоспроможності промислових підприємств досліджуються в роботах закордонних учених [1-4]. Також питання забезпечення конкурентного положення підприємств займають значне місце й у дослідженнях вітчизняних науковців [5-6]. Однак в умовах швидко мінливого ринку єдиного погляду вчених на категорію «конкурентоспроможність підприємства» немає й сьогодні. Ця тема актуальна, постійно розвивається й вивчається.

Ціль статті полягає в проведенні дослідження джерел забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств.

Результати дослідження. Необхідно відзначити, що конкурентоспроможність підприємства являє собою досить дискусійне

економічне поняття, про що свідчить зміст визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства» в трактуванні закордонних та вітчизняних учених, яке має різну інтерпретацію.

Відомий учений М. Портер розглядає конкурентоспроможність підприємства як «властивість суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні із присутніми там конкуруючими суб'єктами ринкових відносин» [1]. Такий загальний підхід свідчить про те, що конкурентоспроможність підприємства є результатом функціонування, але для підприємств різних галузей необхідно уточнювати специфіку їх господарювання на певних ринках.

Б. Вернерфельт, розвиваючи ресурсний підхід, визначає внутрішнє середовище підприємства як основний резерв підвищення конкурентоспроможності. Учений вважає, що «фірми конкурентоспроможні через володіння унікальними ресурсами й здатностями, які є джерелами економічних рент або джерелом економії на витратах» [2]. Не применшуючи впливу факторів зовнішнього середовища даний підхід пояснює як ресурси компанії визначають її ефективність у динамічних умовах конкуренції.

Р. Фатхутдинов надає наступне визначення: «конкурентоспроможність фірми – це здатність фірми випускати конкурентоспроможну продукцію, перевага фірми стосовно інших фірм даної галузі усередині країни й за її межами» [3]. У цьому випадку конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, на наш погляд, не зводиться лише до суми конкурентних властивостей виробленого їм асортименту продукції, а включає й деякі ринкові переваги підприємства в цілому, які можуть бути пов'язані з особливостями використання факторів виробництва, специфікою організації виробництва й керування, інноваційними процесами й навіть, особливостями взаємодії підприємства з банками, що дозволяють залучати капітал під кращий відсоток і, відповідно, зменшувати собівартість виробництва в цілому.

Х. Фасхієв розглядає конкурентоспроможність підприємства як реальну, так і потенційну здатність компанії розробляти, виготовляти, збувати й обслуговувати в конкретних сегментах ринку конкурентоздатні вироби, тобто товари, що перевершують по якісно цінкових параметрах аналоги, й користуються більш пріоритетним

попитом у споживачів [4]. В даному визначенні науковець акцентує увагу на перевагах товарів конкретного підприємства для споживачів.

Науковці А. Воронкова, В. Пономарьов, Г. Дібніс вважають, що конкурентоспроможність підприємства це «сукупність можливостей підприємства (виробничих, інноваційних, кадрових, ресурсних) в різних сферах діяльності, що взаємодіють між собою у певний спосіб» [5]. Але сукупність можливостей підприємства більше віддзеркалює його потенціал, який необхідно порівняти з потенціалом присутніх на даному ринку підприємств, для того щоб визначити його конкурентоспроможність.

В деяких наукових роботах поняття конкурентоспроможність ототожнюється з поняттями ефективності, рентабельності. Автори Д. Черваньов і Л. Названова визначають конкурентоспроможність як «можливість ефективної господарської діяльності і її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку, що забезпечується усім комплексом наявних у підприємства засобів» [6]. Наведене визначення більше схоже з показником ефективності. Дійсно, конкурентоспроможність є однією з найбільш істотних передумов підвищення ефективності функціонування промислових підприємств, але ототожнення даних економічних категорій не є коректним.

Літературний огляд наукових досліджень приводить до висновку, що поняття «конкурентоспроможність підприємства» формується наступним чином: раціональне управління факторами виробництва, ефективне ведення господарської діяльності, виробництво і збут продукції, що має стійкий попит серед аналогічних товарів, створюють конкурентні переваги реалізація яких на ринку робить підприємство конкурентоспроможним.

Відповідно до пропонованого підходу, джерелом забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства стає раціональне управління факторами виробництва. Фактори виробництва - це економічна категорія, що означає вже реально залучені в процес виробництва ресурси. Під раціональним управлінням будемо розуміти управління по заздалегідь складеному плану на основі чітко сформульованих критеріїв, що враховують поточний стан факторів виробництва й можливі наслідки вибору керуючих впливів у досягненні цілей з мінімальними витратами.

В таблиці 1 наведені фактори забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств з визначенням цільових показників, критеріїв оцінювання конкурентоспроможності та альтернативних варіантів стратегій її забезпечення.

Запропоновані критерії оцінювання конкурентоспроможності промислових підприємств з урахуванням факторів забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств, з одного боку, повинні використовуватися керівниками для моніторингу й аналізу досягнутих результатів діяльності, порівняння їх зі стратегічними цілями й наступним виробленням і прийняттям необхідних управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності та забезпечення високоефективної роботи підприємства. З іншого боку, дана група критеріїв дозволяє інвесторам робити якісний й обґрунтований вибір об'єкта вкладення капіталу з урахуванням його конкурентного становища.

При розробці альтернативних варіантів стратегій забезпечення конкурентоспроможності підприємств доцільно використовувати сценарний метод, що дозволяє оцінити найбільш імовірний хід розвитку подій і можливі наслідки прийнятих рішень. Розроблені сценарії забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств у рамках кожного з позначених факторів дозволять сформувати картину ймовірних станів підприємства, до яких може привести ситуація конкретних впливів, виявити взаємозв'язки між діючими факторами і потенційні тенденції розвитку даних підприємств. Використання сценарного методу припускає не тільки прогнозування ситуації, але й вироблення системи впливів, що може змінити розроблені сценарії забезпечення конкурентоспроможності підприємств і скорегувати ймовірне майбутнє.

До складу факторів, що забезпечують конкурентоспроможність виробництва (табл. 1) віднесено традиційні фактори - земля, праця, капітал, та фактори, що виникли у процесі їх взаємодії: інновації й менеджмент, інформація, екологічні та соціальні фактори [7].

1. Земля як фактор виробництва втілює можливість залучення у виробництво певних видів й обсягів природних ресурсів (енергетичні ресурси, неенергетичні ресурси, водні, повітряні й та ін.), перетворюваних у сировинний матеріал, з якого виготовляється все різноманіття матеріально-речовинних продуктів виробництва.

Таблиця 1 - Джерела забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств

Фактори виробництва	Цільовий показник	Критерії оцінювання конкурентоспроможності	Альтернативні варіанти стратегій забезпечення конкурентоспроможності
1. Земля	Обсяги використовуваних ресурсів.	Матеріалоємність, енергоємність продукції.	Реінжиніринг; програми підвищення ресурсоефективності.
2. Праця	Чисельність персоналу з відповідною базовою освітою; структура персоналу; витрати на підготовку кадрів.	Продуктивність праці; рентабельність витрат на персонал.	Підвищення рівня освіти, кваліфікації, охорони здоров'я, організації праці.
3. Капі-тал	Вартість використовуваних в процесі виробництва засобів виробництва, предметів праці, джерел засобів для фінансування активів і операцій підприємства.	Фондовіддача; рентабельність операційної діяльності; інвестиції в оновлення основних виробничих фондів.	Технічне переозброєння, модернізація, реконструкція, використання наукоємних технологій.
4. Іннова-ції й менедж-мент	Витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, нову техніку, технології виробництва, бізнес-технології, наявність конкурентної стратегії.	Ефективність витрат; рентабельність інновацій; внутрішні інвестиції в розвиток виробництва; ефективність конкурентної стратегії.	Впровадження інновацій у виробництво, у відносини між підприємством і споживачем; розробка управлінських бізнес-стратегій; стратегій посилення маркетингового ефекту.
5. Інфор-мація	Вартість інформаційних систем і програмного забезпечення.	Коефіцієнт автоматизації бізнес-процесів.	Удосконалювання інформаційних систем підприємства; розвиток комунікацій, обміну знаннями й досвідом.
6. Еколо-гічні фактори	Обсяги забруднюючих речовин.	Рівень використання відходів виробництва; динаміка забруднення навколишнього середовища; інвестиції в екологічні технології виробництва.	Впровадження програм ресурсозбереження; обмеження негативного впливу на навколишнє середовище.
7. Соці-альні фактори	Витрати на соціальні програми.	Охоплення всіх видів соціального впливу; рівень довіри, співпраці.	Підвищення ефективності соціальної політики; підвищення рівня професійної і соціальної компетенції.

Джерело: розроблено автором

Тобто природні ресурси у вигляді сировини, палива та ін., що залучаються у виробництво стають речовинним елементом економіки. Участь землі в процесах виробництва обумовлена її взаємозв'язками з іншими факторами виробництва, працею й капіталом.

2. Праця – важливий фактор виробництва, у процесі праці відбувається споживання робочої сили, а також розвиток і вдосконалювання самої людини завдяки нагромадженню знань, досвіду, підвищенню кваліфікації. Підвищення продуктивності праці дає

можливість зберегти позитивні тенденції розвитку і високий рівень конкурентоспроможності промислових підприємств на ринку [8]. Оскільки успішність діяльності компаній сьогодні залежить від швидкості реакції на зміни зовнішнього середовища, людський капітал стає основним ресурсом, що приховує найбільші резерви для підвищення ефективності діяльності й одержання конкурентних переваг. Високий рівень кваліфікації й освіти, професійна мобільність працівників, здатність до генерування нового знання й інформації стають головним конкурентним багатством компанії.

3. До фактору «капітал» належать всі використовувані в процесі виробництва засоби виробництва (фабричні будинки, машини, транспортні засоби, сировина і т.д.), а також готова продукція й напівфабрикати на складі. Капітал, як фактор виробництва, є найважливішою складовою економічного потенціалу підприємства. Його стан і зміна, виражені в русі й розвитку, визначають як рівень розвитку економіки підприємства, так і рівень конкурентоспроможності виробництва.

4. У сучасних умовах набуває великого значення фактор інновацій і менеджменту, адже розробка і впровадження нововведень – це шлях до підвищення конкурентоспроможності підприємства. Наявність у продуктовому портфелі інноваційних товарів, дає підприємству значну конкурентну перевагу, можливість вибору лідируючої стратегії позиціювання й наступальної стратегії просування товару. Важливим фактором конкурентоспроможності є компетентне застосування вищим керівництвом компанії ефективних технологій менеджменту, тобто стандартизованого набору принципів і методик керування, зокрема, збалансованої системи показників ефективності діяльності, керування відносинами із клієнтами, аутсорсингу, реінжинірингу бізнес-процесів тощо. Фундаментом менеджменту є використання інтелектуальних можливостей, винахідливості й урахування ризику в організації виробництва.

5. Інформація - характеризує сучасні тенденції переходу суспільства від постіндустріального до інформаційного. Інформація є необхідною умовою й елементом будь-якої виробничої системи, яка за значенням прирівнюється до енергетичних і сировинних ресурсів і все частіше використовується для заміщення праці, сировини, енергії [7]. Найважливішим інформаційним ресурсом є знання. Інші інформаційні

ресурси фірми - репутація, імідж; системи взаємодії між людьми в організації, у процесі яких відбувається обмін знаннями й поява нових знань; взаємодія між фірмою і її контрагентами.

У структурному відношенні інформація містить у собі результати закінчених науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок по підвищенню характеристик елементів і факторів виробництва, поліпшенню їх використання й удосконалюванню взаємодії між ними. Іншою складовою частиною інформації вважають досвід господарювання, що представляє нові знання виробничого персоналу [7]. Інформація поєднує у єдине ціле дію інших факторів.

6. Екологічні фактори стосовно конкурентоспроможності підприємства визначають вхідні параметри діяльності підприємства. Вплив екологічних факторів на конкурентоспроможність підприємства спостерігається на всіх етапах: визначає вимоги до якості сировини, вимоги до використовуваної технології, вимоги до якості готової продукції.

Екологічні фактори є складовими процесів формування фінансово-ринкових, товарно-ринкових і комунікаційно-ринкових переваг підприємства. Поступове посилення інтересу споживачів до екологічних якостей продукції примушує промислові підприємства враховувати вимоги споживачів до її екологічних якостей, а також виявляти шляхи впливу на екологічний вибір покупця.

7. Соціальні фактори це фактори, що включають «мінливі очікування, відносини й вдачі суспільства» [10]. Для підтримки власної конкурентоспроможності підприємство повинне підтримувати соціальні зв'язки, які є неформальними угодами із зовнішнім оточенням про єдині норми ділового поведіння й соціальної відповідальності в питаннях забезпечення споживачів якісною й доступною за ціною продукцією. У результаті підприємство одержує довіру, що дозволяє знизити транзакційні витрати й одержати доступ до ресурсів інших індивідів й організацій. Довіра контрагентів до фірми, а також внутрішня довіра створена на основі формування ціннісно-орієнтованої єдності колективу підприємства, створює додатковий економічний і соціальний ресурс, що є сьогодні додатковою конкурентною перевагою. Особливе значення даний процес має в колективах зі значною часткою інтелектуальної праці, до яких належать зокрема, сучасні промислові підприємства.

Разом з тим для українських промислових підприємств існує низка проблем у контексті використання факторів виробництва, які, відповідно до запропонованого визначення, є основою формування конкурентоспроможності підприємства.

1. Обмеження підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств у частині використання такого фактору виробництва, як земля, характеризуються, кількісними і якісними параметрами взаємозв'язків з іншими факторами виробництва, працею й капіталом. Неефективні технології, застосовувані для одержання тих або інших природних ресурсів впливають на їхню кількість, якість, доступність і вартість.

2. Ситуація, що склалася на ринку праці України перешкоджає залученню промисловими підприємствами висококваліфікованого персоналу через відтік кваліфікованих кадрів з регіонального промислового сектору, для здійснення трудової діяльності у великих містах і за рубежом (як правило, у сфері обслуговування, у фінансовому секторі, у сфері ІТ), через стійку розбіжність попиту промислових підприємств на персонал у розрізі професій і спеціальностей, недостатні інвестиції більшості вітчизняних промислових підприємств у розвиток персоналу.

3. Основною проблемою, що обмежує можливості підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств, є високе спрацювання основних виробничих фондів. Так, наприклад, ступінь зношування основних фондів у машинобудуванні за даними державної служби статистики України – 84,3%. У той час як припустимим у світовій практиці вважається рівень зношування основного капіталу, що не перевищує 30-35%. Недостатнє використання таких сучасних інструментів відтворення основного капіталу, як лізинг високотехнологічного встаткування також є проблемою в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.

4. Українські підприємства не приділяють належну увагу фактору інновацій. Дослідження Державного комітету статистики України техніко-технологічного розвитку виробництва також свідчать, що пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в Україні є матеріальна складова, тобто придбання засобів виробництва, напрям витрат на дослідження і розробки залишається менш використовуваним. Серед промислових підприємств, що реалізують інноваційну продукцію,

більшість займається реалізацією продукції, яка є новою лише для підприємства. Частка продукції, що була новою або суттєво вдосконаленою для ринку, у 2014 році становила 38% в обсягах реалізованої інноваційної продукції [9]. Інноваційну діяльність здійснює лише 12,8% промислових підприємств, тоді як у розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств сягає 70%.

Крім того, спостерігається низька активність у сфері впровадження управлінських, маркетингових, соціально-економічних інновацій, підприємства недостатньо інтенсивно впроваджують сучасні технології ефективного менеджменту, наприклад адаптивного управління, що передбачає не тільки швидке пристосування до зміни факторів внутрішнього й зовнішнього середовища промислового підприємства, але й активний вплив на останні.

5. Нерівний доступ до окремих джерел об'єктивної інформації, недостатні інвестиції в розвиток інформаційних систем і технологій, низька інформаційна культура персоналу промислових підприємств створюють проблеми в формуванні конкурентних переваг.

6. Вузьке розуміння екологічної діяльності підприємства й системи екологічного менеджменту, недостатня професійна компетенція персоналу, недостатній рівень модернізації екологізації виробництва, не відповідність виробничих процесів діючим нормам екологічного законодавства заважає створити конкурентні переваги на основі екологічних факторів.

7. Забезпечення конкурентоспроможності можливе лише в умовах соціальної стабільності й налагодження складних взаємин з людьми, групами й організаціями. Тому проблеми низького рівня соціального захисту персоналу, удосконалення професійної майстерності, рішення побутових питань повинні бути вирішені за допомогою власної ефективної соціальної політики суть якої полягає у виробленні рішень, що стосуються розвитку людських ресурсів, соціального статусу кожного працівника й надання йому соціальних гарантій.

Вирішення виділених проблем у контексті використання факторів виробництва є необхідною умовою для підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств. У довгостроковій перспективі у кожному разі лідерами будуть ставати ті підприємства, які здійснюють стратегію оптимізації факторів виробництва для створення сучасної

продукції, з максимально задовольняючими цільовий сегмент споживачів властивостями, а не ті структури, які, не маючи такого роду виробничих факторів або не здійснюючи раціональне керування ними, орієнтуються переважно на сприятливі зовнішні кон'юнктурні умови.

Висновки. Раціональне управління факторами виробництва, ефективне ведення господарської діяльності, виробництво і збут продукції, що має стійкий попит серед аналогічних товарів, створюють конкурентні переваги реалізація яких на ринку робить підприємство конкурентоспроможним. Запропоноване трактування конкурентоспроможності підприємства визначає початкові умови формування й реалізації конкурентоспроможності підприємства, а також дозволяє менеджменту компаній більш чітко ідентифікувати базовий стан конкурентоспроможності й планувати заходи для її підвищення. Використання керівниками підприємств цільових показників, критеріїв оцінювання конкурентоспроможності та альтернативних варіантів стратегій її забезпечення для моніторингу й аналізу досягнутих результатів діяльності, порівняння їх зі стратегічними цілями щодо підвищення конкурентоспроможності створять умови для високоефективної роботи підприємства.

Комплексне вирішення виділених проблем використання факторів виробництва є необхідною умовою як підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств, так і комплексної техніко-технологічної модернізації вітчизняної економіки в цілому, трансформації її в економіку постіндустріального типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Портер Майкл Е. Конкурентная стратегия. Методика анали за отраслей конкурентов. – М.: Альбина Паблишер, 2011. – 454 с.
2. Вернерфельт Б. Ресурсная трактовка фирмы / Б. Вернерфельт // Вестник Санкт-Петербургского университета. 2006. Вып. 1. - С. 103-118.
3. Фатхутдинов Р.А. Глобальная конкурентоспособность. – М.: Стандарты и качество, 2009. – 464 с.
4. Фасхиев Х.А. Анализ методов оценки качества и конкурентоспособности грузовых автомобилей // Методы менеджмента качества. – 2001.– № 3. - С. 24-28.
5. Воронкова А. Е. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства./ А. Е. Воронкова , В. П. Пономарьов , Г. І. Дібніс // – К.: Техніка, 2000. – 152 с.

6. Черваньов Д. М., Названова Л. Конкуренентоздатність та менеджмент підприємств // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – Вип. 12. – 419 с.
7. Шандова Н. В. Рушійні сили стійкого розвитку промислового підприємства / Н. В. Шандова // Економічні інновації: Зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – Вип. 54. – С. 354-362.
8. Шандова Н.В. Концепція стійкого розвитку промислових підприємств / Н.В. Шандова // Економічний часопис – XXI: Науковий журнал, 2013. - №1-2(1). - С.22-26.
9. Пріоритети та важелі державної політики підтримки інноваційного розвитку машинобудівної промисловості України. Аналітична записка. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1273/>
10. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції / Майкл Е. Портер; [Пер. з англ. А.Олійник, Р.Скільський]. – К. : Основи, 1998. – 390 с.